

duhovnega življenja najbolj odločajo o spremembah »lika narodnega značaja«, tudi v smislu bolj aktivnega ali bolj pasivnega, vase umaknjene. Zdi se mi, da v prejšnjih točkah našeta dejstva ali hipoteze za njihovo interpretacijo težko združimo v teorijo, da bi omogočala večjo človeško svobodo (seveda pri tem kot vzporednico jemljem slovensko zgodovino brez okupacijskega izjemnega režima!), ki pa je prejkone bistvena za oblikovanje »aktivnega lika« slovenskega narodnega značaja. Zastavljam si vprašanje, kaj pomeni v tem pogledu npr. način izpeljave šolske reforme, pri čemer je po neuspelem poskusu iz l. 1966 zaradi širokega odpora javnosti prevzel vlogo določevalca razvojne smeri iz rok ustavnih zakonodajnih teles in splošne javne razprave 10. kongres KPJ s svojo resolucijo? Zastavljam si tudi vprašanje, kaj pomeni glede na vsebino četrte temeljne točke programa Osvobodilne fronte sprememba neposredne volilne pravice z volitvijo delegatov kot volilnih mož za vse stopnje volitev nad delegacijo krajevne skupnosti, podjetja ali ustanove? Ali ne kažejo spremembe značaja in politične mobilizacije vloge volitev od 1974 naprej, da je ta sprememba strukture volilnega telesa, ki je v današnjem svetu skoraj edinstvena, obrnjena *prav v obratno smer*, kot jo je zahtevala četrta točka? Ali če ni zavestno namerjena, vsaj v resnici tako učinkuje. Ob vsem tem se mi vsiljuje ugotovitev, podobna tisti iz l. 1939: V odločilnih kriznih letih narodnoosvobodilnega boja sta se dvignila slovenski narodnostni vzgon in slovenska aktivnost kvalitetno do najvišje točke v vsej svoji zgodovini; toda strukturne spremembe življenja po osvoboditvi so povzročile bistven upad te aktivnosti in intenzivnosti narodnega vzgona; to hkrati vnovič kaže, da te vrste zgodovinski pojavi ne izražajo kakega posebnega »lika narodnega značaja«, marveč različne strukture različnih zgodovinskih položajev. Četrta temeljna točka OF — kolikor je realna — je še vedno enako na začetku svojega uveljavljanja, kot je bila l. 1941 ob svojem nastanku.

Politični, družbeni in socialno-antropološki pogledi slovenskih ljudskofrontnih sil 1938—41

Janko Prunk

Postavitev četrte temeljne točke Osvobodilne fronte v preoblikovanju narodnega značaja izvira iz dveh osnov: iz neposredne osvobodilne akcije slovenskih demokratičnih sil v boju proti okupatorju in iz nekaj starejših premišljevanj o slovenskem narodu — o njegovem značaju, ki so zorela v zadnjih letih pred drugo svetovno vojno, zlasti znotraj tako imenovanega slovenskega ljudskofrontnega tabora.

Trideseta leta dvajsetega stoletja, zlasti še njihova druga polovica, so prinesla slovenskemu narodu zelo bistveno prestrukturiranje njego-

vega političnega življenja in tudi precejšnje prestrukturiranje politične mentalitete.

Vse skupaj je bilo pogojeno z notranjim političnim razvojem v prvi jugoslovanski državi, z gospodarskim, socialnim in kulturnim razvojem v samem slovenskem narodu in seveda z idejnim, ideološkim in kulturnim vplivom, ki je strujal iz Evrope. O vsem tem ne moremo tu podrobneje govoriti, le na umu moramo imeti, kadar o tem razmišljamo in govorimo. Želel bi pokazati nekaj konkretnih političnih in idejnih opredelitev slovenskega ljudskofrontnega gibanja, iz katerega so zrastle organizacija, akcija in program Osvobodilne fronte.

Osnovna dejstva prestrukturiranja slovenskega političnega življenja so naslednja:

V začetku tridesetih let se dokončno razbije politična enotnost slovenskega katoliškega političnega tabora. Krščanska delavska levica se pod vodstvom krščanskih socialistov odcepi od konservativne meščanske SLS in se postavi na razredno stališče, zagovarja politično demokracijo, v narodnem pogledu pa samoodločbo slovenskega naroda v federativni Jugoslaviji. S krščanskosocialističnim delavstvom se tesno povezuje mlada krščansko socialistična inteligenca okrog revij Beseda o sodobnih vprašanjih in okoli Dejanja, ki vnaša v slovensko družbeno in politično misel ter v slovensko duhovnost nove, napredne socialistične poglede, ki marsikdaj, kot je to primer pri Edvardu Kocbeku, sprejemajo elemente eksistencialistične krščanske antropologije, ki je zelo široka in odmerja velik poudarek osebni človekovi in narodovi duhovnosti in njenemu razvoju.

Nasproti tej usmeritvi se vodstvo klerikalne SLS in nekatere mladinske grupacije, povezane z vodstvom, usmerjajo desničarsko avtoritarno in se navdušujejo za totalitaristični in avtoritarni klerofašistični ideal.

Slovenski liberalni meščanski tabor, ki je zaradi svojega strahu pred konkurenčnim klerikalizmom pristajal na jugoslovanski unitarizem in centralizem, je leta 1935 zelo izgubljal pomen. Od njega se je že 1932 ocepila demokratična slovensko orientirana inteligenca, v drugi polovici tridesetih let pa so v liberalni vzgojni in telesnokulturni organizaciji Sokol vidna očitna znamenja nasprotovanja strankinemu vodstvu in centralizmu. Liberalni tabor ne pomeni na Slovenskem nobene politične in narodne perspektive več.

Komunistična partija na Slovenskem, ki se je 1937 odela v navidez organizacijsko samostojno Komunistično partijo Slovenije znotraj politično enotne KPJ, bistveno menja svojo deklarirano politiko. Zaradi splošne spremembe v politični liniji Kominterne opušča tudi KP v Sloveniji stara, ozka, razrednobojna leninistična gesla in se zavzema za široko, demokratično ljudskofrontno politiko. O taki politiki je jasno govoril Manifest KPS ob njeni ustanovitvi na Čebinah aprila 1937:¹

»Slovenski narod je med tistimi narodi, ki jih ta osvajalna in vojna politika združenih vojnih hujskačev najbolj ogroža. Slovenija leži na križišču, kjer se sekajo pot na Balkan in odtod dalje na Bagdad, pot iz srednje Evrope prek Trsta na Sredozemsko morje ter pot iz Italije

¹ Objavljen v glasilu KPJ — Proleter, julija 1937.

v Podonavje. To jasno dokazuje njen velik pomen tudi za Hitlerja in Mussolinija in nobenega dvoma ni, da je Slovenija ena tistih dežel, po kateri nameravajo fašistični roparji najprej stegniti roke» . . .

Nato ugotavlja naprej: »Jugoslovanski del, četudi je zatiran, je danes matica slovenskega naroda, njegovo kulturno središče, iz katerega črpajo novih sil Slovenci v Italiji in Avstriji. Ako bi se fašističnim osvajačem posrečilo razkosati tudi ta del, bi bil to za ves narod udarec v srce«.

Manifest zato poudarja, da sta prihodnost slovenskega naroda in njegov narodni obstoj zagotovljena le v svobodni zvezi bratskih narodov Jugoslavije v obliki zvezne države:

»Slovenski narod mora dobiti svoj lastni demokratično izvoljeni parlament. Treba je podpreti boj slovenskih manjšin v Italiji in Avstriji, kajti slovenski narod se ne more odreči svojega starega cilja: Združene in Svobodne Slovenije.«

Manifest poziva za dosego teh ciljev k strnitvi vseh demokratičnih sil v skupno narodno fronto in zagotavlja, da dajejo slovenski komunisti vse svoje sile na razpolago narodu.

Takšen program je bil seveda popolnoma sprejemljiv za ljudskofrontne zaveznike in ugotoviti moramo, da se je slovenskim komunistom le z ljudskofrontno strategijo oziroma ljudskofrontnim programom posrečil preboj v slovensko družbo, da si je samo s takšnim demokratičnim programom, ki je zagotavljal spoštovanje demokratičnosti, političnega in idejnega pluralizma, svobodo izpovedovanja svetovnega nazora, odprla pot do zaveznikov oziroma s takšnim programom so si slovenski komunisti ustvarili svojo široko bazo simpatizerjev zlasti med delom inteligence — ali če rečemo najbolj generalizirano in bistveno — slovenski narod je sprejel komunistično politiko v njegovi ljudskofrontni obliki.

Od spomladi 1938, od anšlusa, postaja ljudskofrontno sodelovanje zaradi vse bolj grozeče nacionalsocialistične agresije vse tesnejše. Med slovenskimi ljudskofrontnimi silami se kristalizirajo vse jasnejši ljudskofrontni programi.

Ti programi treh najvažnejših političnih subjektov ljudskofrontnega gibanja: komunistov, narodnih demokratov — sokolov in krščanskih socialistov imajo zelo veliko skupnih pogledov: enotni so si v poudarjanju narodne samozavesti, volje po samoodločbi v okviru preurejene Federativne Jugoslavije, po vsestranskem gospodarskem, socialnem in kulturnem razvoju, po socialni preobrazbi slovenskega naroda, po socialni osvoboditvi slovenskega delovnega človeka, po razvijanju politične demokracije, po protifašizmu in v simpatijah za Sovjetsko zvezo ter njenih gospodarskih in socialnih uspehih v njeni voluntaristični akciji družbene graditve.

Skupna značilnost programov je njihova radikalnost ter to, da vsi bolj ali manj opredeljujejo poti, metode in nosilce za uresničitev svojih programov.

Seveda so v programih opazne razlike v širini pojmovanja demokratičnih subjektov in v pojmovanju širine ter demokratičnosti in globine osvoboditvenega procesa — procesa narodne in osebne osvoboditve.

Levi demokratični sokoli so svoje nazore o narodu razgrnili v članku Josipa Rusa *Narodnost, država, sokolstvo* v reviji Sokol januarja 1938. Misli so dokaj samosvoje in zato zanimive. Med drugim je Rus zapisal:² »Narodna skupnost je samorodna, določena po svoji posebni prirodni in kulturni enotnosti. Narod je samonikla in zaključena, samosvoja stvarna celota. Sledi dejstvo, da narod ni država, in še bolj očitno dejstvo, da država ni narod. Država je oblika reda določene skupine ljudi. Ni nujno, da je ta ljudska skupina narod, je pa nasprotno nujno, da ima vsak neodvisen narod svojo samostojno organizacijo reda, svojo lastno državo. Ljudstvo, narod, kakor vidimo, je živa delujoča sila, država samo organizacija te sile in nič več. Zato vidimo, da si narod sam izbira obliko svoje skupnosti, jo menja, izpreminja, ne da bi se sam izpremenil in da bi mogel izpremeniti svoje bistvo. Zato mora biti pravilno samo to, da narod sam odločuje o svojem državnem redu, o svoji državni obliki. Narod je suveren, po njem je država suverena. Državna moč ni sama od sebe. Država ne ustvarja sama in nima svoje lastne moči.« Članek implicitno, toda vseeno jasno polemizira z ureditvijo tedanje jugoslovanske države in se postavlja na stališče narodne samoodločbe.

Narodno demokratični tabor je imel že od druge polovice dvajsetih let zelo lucidnega političnega misleca in analitika slovenske stvarnosti, Lojzeta Udet. V tridesetih letih je Ude veliko publiciral v neodvisnem narodnodemokratičnem listu Slovenija in nekaj tudi v Sodobnosti. V ospredju njegovega interesa je narodno vprašanje, o katerem je povedal marsikatero globoko, originalno misel. Med takšne moramo uvrstiti vsekakor serijo štirih njegovih člankov v listu Slovenija spomladi 1939. V njih je Ude ugotavljal, da smo bili Slovenci ob ustanovitvi skupne jugoslovanske države brez političnega koncepta, brez prave volje do popolnega političnega življenja v državi kot državni narod in brez zavesti o tem, kaj hočemo in kaj je naša zgodovinska naloga v tej državi. Nato pa dobesedno: »Unitaristično jugoslovanstvo postaja vse bolj anahronizem in ideološko sredstvo za vzdrževanje in opravičevanje vladnih sestavov, ki so po svoji zamisli centralistični. Centralizem stoji in pade z unitaristično, hegemonistično idejo velikosrbstva, ki je v stvari identična z jugoslovanskim integralizmom. Slovenci hočemo biti kot celota enakopravni kot državni narod, kot nosilci državne misli in državne oblasti. Enakopravnost v državi pa za nas pomeni, da čutimo kot narod vse svoje življenjske pravice popolnoma zavarovane, da imamo vsa ustavna poroštva, da nam jih nihče ne more vzeti. Vse politične in ustavne pravice, ki jih zahtevamo, so samo poroštvo za to enakopravnost, pa bodi, da jih kdo imenuje avtonomija ali federacija.«³

Še bolj zanimivi so pogledi dveh drugih ljudskofrontnih subjektov: komunistov in krščanskih socialistov.

Tako je Sperans v svoji znameniti knjigi *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja iz začetka l. 1939*, ko je nakazal perspektive in poti slovenskega naroda, poudaril, da je delavski razred vodilna sila v se-

² Sokol, vestnik sokolskih žup Ljubljana, Maribor, Novo mesto, januarja 1938, str. 3.

³ Slovenija, 7., 17., 31. marca ter 7. aprila 1939.

danji fazi družbenega razvoja. Ta njegova vodilna vloga pa se mora prvenstveno izraziti v njegovi sposobnosti, da brani demokratične in socialne interese delovnega človeka na vasi pa tudi srednjih slojev... »Taka vloga delavskega razreda oziroma njegove avantgarde ustvarja pogoje za čvrsto strnitev demokratičnega bloka slovenskih ljudskih množic, ki bo hkrati predstavljal ljudsko vojsko v obrambi obstoja slovenskega naroda in uresničitev gesla (Zedinjena Slovenija), ki ga je postavilo že 1848. leto.«⁴

O slovenskem narodnem programu pa je ponovil tisto iz manifesta slovenskemu narodu iz leta 1937: »Vsi štirje deli slovenskega naroda imajo skupen končni narodnoosvobodilni cilj in skupnega glavnega sovražnika: središče imperialistične reakcije, na katerega se tudi pri nas opira buržoazija vladajočih narodov. Konkretna pota slovenske narodne politike pa morajo biti nujno drugačna za vsak del slovenskega naroda posebej... V Jugoslaviji imajo pred seboj najvažnejšo nalogo, priboriti si morajo tak položaj, da bo ta del Slovencev postal privlačno središče vsega slovenskega naroda in obenem opora ostalim Slovencem v njihovem demokratičnem boju za svobodo. Jugoslavija ima pomen za Slovence in za ostale narode v njej samo, ako so v njej zajamčeni: njihova enakopravnost in zaščita njihove nacionalne neodvisnosti ter pogoj za njihov skupni družbeni napredek.«⁵

Krščanski socialisti so razgrinjali svoje idejne, politične in družbenoantropološke poglede v Delavski pravici in v Dejanju (krog krščansko socialističnih intelektualcev). Eden krščanskosocialističnih teoretikov narodnega vprašanja, Bogo Grafenauer, je po več svojih člankih o tej problematiki svoje poglede strnil v svojem predavanju na Kulturnosocialnem Bohinjskem tednu akademskega kluba Zarja v začetku avgusta 1939. Odlika analize slovenskega narodnega vprašanja je pri njem temeljita zgodovinska podprtost. Konkretno je slovenski položaj opredelil takole:

»Slovence veže na Jugoslavijo trajna vez: 1. zemljepisna usmerjenost večine našega ozemlja, 2. narodnostna zveza z ostalimi južnimi Slovani — slovensko hrvaška meja od Buzeta v Istri do Mure je namreč edina meja, kjer se naslanjamo na narodnostno soroden element — 3. misel, da smo sami v današnjem položaju prešibki, da bi se mogli vzdržati v boju za tako važno ozemlje, kakor je naše, in da zato rabimo ožje zveze z edinim sorodnim elementom, ki se ga dotikamo.«⁶

Grafenauer je svojo programsko misel razvil naprej in poudaril, »da naš boj za Jugoslavijo ni v nikakršnem nasprotju z našim prepričanjem o narodni samobitnosti Slovencev, ki nam je kot naravna in zgodovinska resnica nedotakljiva podlaga za vse naše delo. Prepričani smo, da bi mogli v Jugoslaviji vsi trije narodi, ki so se združili v njej na principu narodne samoodločbe, nemoteno razvijati svojo narodno samobitnost.«⁷

⁴ Edvard Kardelj, Razvoj slov. narod. vprašanja, 2. izdaja, Ljubljana 1957, str. 338.

⁵ Prav tam.

⁶ B. Grafenauer, Slovensko vprašanje v knjigi Bohinjski teden 1939, Ljubljana 1940, str. 114—115.

⁷ Prav tam.

V zaključnih delih programa je poskušal ugotoviti, kaj je potrebno storiti za dosego teh ciljev in naštel: okrepitev narodne zavesti, načrtno ozdravljanje slovenskih gospodarskih razmer in končno zelo pomembna naloga: združitev slovenske narodne skupnosti.

Nazadnje še opredeli na novo postavljeno slovensko narodno skupnost: »Ne moremo se izogniti vprašanju ideološke politične organizacije. Ta tip kombinirane politične razdeljenosti skoro nujno privede s seboj obravnavanje majhnih političnih sporov na svetovnonazorni bazi in ponižanje ter zlorabo ideoloških vrednot v dnevni politični borbi, ki se zastruje s tem do skrajnosti ... V našem položaju je zaenkrat glavna konkretna zahteva pač ta, da mora imeti vse politično delo pred očmi vse narodne interese, ne pa samo interesov posameznih strank ali celo ožjih skupin. In druga, da je treba odstraniti zlorabo ideoloških vrednot v politiki in poskrbeti za politično vzgojo ljudstva. Pri svojem mnenju se dobro zavedam, da bo ostala tako strankarska kakor svetovnonazorska diferenciacija. Zavirati jo s kakimi totalitarizmi imam za napačno, ker me zgodovina uči, da so si Slovenci priborili svoje največje politične pridobitve v znamenju demokracije.«⁸

Zadnje misli o odpravi ideološke prevlade v politiki in javnem življenju so zelo pomembne. Z njimi se je mlada krščanska socialistična inteligenca povzpela do novega, naprednejšega življenjskega pojmovanja politike, ki je zavračalo nevzdržno Mahničovo pojmovanje politike, pri katerem je ideološka norma bila predpostavljena življenju. S tem je bil sklenjen celo več kot pol stoletni lok nekega političnega pojmovanja in delovanja, ki je žal Slovencem povzročil mnogo nadlog. Druga politična gibanja na Slovenskem, ki so v svoji politiki tudi predpostavljala pomen ideološkega, so se morala v naslednjih zgodovinskih preizkušnjah še dokazati, ali sprejemajo takšno novo politično filozofijo.

S takim gledanjem so bili krščanski socialisti tisti, ki so reševali, kar je bilo mogoče pozitivnega rešiti iz dolgoletne močne katoliške tradicije, ki ji je bila zavezana večina Slovencev.

Konec poletja 1939 sta pakt Hitler-Stalin in izbruh druge svetovne vojne pretrgala proces ljudskofrontnega povezovanja demokratičnih protifašističnih političnih skupin v svetu in tudi na Slovenskem. Komunisti so opustili ljudskofrontno povezovanje in znova začeli igrati samo svojo politično igro. Na Slovenskem konkretno so opustili dogovarjanje z drugimi demokratičnimi skupinami in poskušali ustanoviti svojo legalno politično stranko Zvezo delovnega ljudstva Slovenije, v katero so želeli pritegniti demokratične delovne množice iz vseh političnih skupin in jih iztrgati izpod vpliva njihovih vodstev, tudi demokratičnih. Zveza delovnega ljudstva Slovenije je objavila svoj program novembra 1939 na letaku Kaj hočemo? Druge demokratične ljudskofrontne skupine so bile s to potezo komunistov postavljene pred veliko politično dilemo, ali se popolnoma ukloniti komunističnemu vodstvu in se v bistvu razpustiti, ali poskusiti — nadalje vztrajati v ljudskofrontnem povezovanju različnih demokratičnih skupin, ki pa naj vsaka zadrži

⁸ Prav tam.

lastno organizacijo, to je identiteto in avtonomnost, kot so to formulirali voditelji na novo ustanovljene Slovenske kmečko-delavske stranke.

Tudi krščanski socialisti so dali pobudo za široko demokratično slovensko stranko, ki bi bila odprta političnemu »povezovanju in koordinaciji z vsemi tistimi političnimi silami, ki hočejo z nami vred premagati sedanjo politično nemoralo in likvidirati sedanji politični red z vsemi njegovimi strankami, potem pa duhovno in tvarno utrjevati in osamosvojiti slovenskega človeka«. Tako so zapisali v svojem šapirografiranem vestniku Slovenska politika, kjer so pod naslovom Kaj hočemo? razgrnili svoj program:

»V taki zamisli bodočega političnega dela med Slovenci poudarjamo to dejstvo, da hočemo v nasprotju z dosedanjimi strankarji delati za celotno slovensko blaginjo. Zato se nočemo isticati samo s kakim delom slovenstva in njegovimi interesi. Zato nočemo ustvariti kake nove verske ali svetovnonazorske politične stranke in Slovence še bolj deliti. Zato nočemo ideoloških bojev in ustvarjanja razlik. Pač pa hočemo doseči čim večje soglasje v gospodarskih, socialnih in političnih zadevah in vzbuditi željo po resnični slovenski skupnosti. V tem smislu bomo težili po koordinaciji naših političnih sil z vsemi tistimi političnimi silami, ki hočejo z nami vred premagati sedanjo politično nemoralo in likvidirati sedanji politični red z vsemi njegovimi strankami, potem pa duhovno in tvarno utrjevati in osamosvajati slovenskega človeka.«⁹

V tej krizi ljudskofrontnega zaupanja je svojo oceno o komunizmu in Sovjetski zvezi formuliral narodni demokrat Ude. Ta ocena odseva neko splošno stališče evropskih levih demokratov do komunizma, vse njihovo občudovanje gospodarskih uspehov Sovjetske zveze in po drugi strani ves strah pred pomanjkanjem demokracije pri graditvi socialistične družbe.

Ude je svoje poglede razkril v člankih v Sodobnosti in v osebnih pismih komunistu Dušanu Kermaunerju. V enem od teh pisem piše: »Na SZ gledam z dveh relacij, z zgodovinske in z relacije do ostalega sveta. Ako gledam na SZ z zgodovinske relacije, se čudim silam, ki so na delu. Iskreno in brez vsakih pridržkov občudujem materialne in prosvetne stvaritve tega dela. Nobenega dvoma ni, da pomeni sedanja Rusija velikanski napredek nasproti caristični Rusiji. Pasivne ruske množice takole aktivizirati, jih pognati v delavni tempo, tudi to je nekaj ogromnega. Ne izpade pa moja sodba za SZ tako ugodno, če gledam na Rusijo z relacije do zapadne Evrope. So neke vrednote, brez katerih človeško življenje in delo po mojem prepričanju nima pravega smisla. Mislim tu predvsem vrednoto duhovne svobode, svobode vesti in prepričanja. Te svobode vidim jaz v SZ manj kakor v zapadnih demokracijah.«¹⁰

V tem času zelo ohlajenih ljudskofrontnih stikov je napisal Edvard Kocbek v Dejanju članek Slovenci in politika, v katerem je strnil poglede na slovensko narodno vprašanje in mesto politike v njem, poglede, ki so v zadnjih dveh letih zoreli med sodelavci Dejanja, na študijskih bohinjskih tednih in v vestniku Slovenska politika. Članek vse-

⁹ J. Prunk, Vestnik Slovenska politika, Prispevki za zgodovino del. gibanja 1983, str. 158—159.

¹⁰ Nova revija, štev. 52/53, str. 1362.

buje tako posrečen sociološki, zgodovinsko antropološki in psihološki prijem, da mu je omogočil predstaviti slovensko narodno vprašanje kar najbolj adekvatno, poglobljeno in originalno do tedaj. Najprej je razčlenil slovensko politično mentaliteto in pomanjkanje odločne politične volje z naslednjimi formulacijami:

»Slovensko ozemlje in njegovi občani ne poznajo in ne čutijo nobenih narodnopolitičnih ciljev, skozi se ne pretaka nobena narodnopolitična dinamika, ne prepaja jih neugonobljiva zavest slovenske usodne skupnosti, ker ne nosijo v sebi nobenega vsenarodnega programa in ne živijo nikakega živega političnega gibanja. Resnično, slovensko narodno ozemlje je med nemškim, laškim, hrvaškim in madžarskim ozemljem edini prostor, ki ga ni napolnila intenzivna narodna, to se pravi slovenska volja. Edino naš življenjski prostor ne zoperstavlja sosedom svoje lastne politične misli in volje in ostaja nerazgiban, tih in sumljiv. Posledica tega je vedno večja razlika med borbenim političnim duhom naših majhnih in velikih sosedov ter med našo vaško, popolnoma nezanimivo politiko ... Naše ljudstvo je doseglo neko določeno spretnost in civilizatorično znanje, obenem pa šlo skozi številne načelne šole in idejne tečaje in vendar se ga pollaščata vedno večji življenjski dvom in vedno večji beg pred stvarnostjo. Kaj pomeni namreč njegovo vsakdanje razmerje do političnih režimov, njegovo preračunano pristopanje k interesnim organizacijam in udeleževanje ogromnih manifestacij drugega kakor dokaz, da se boji lastnega odločanja in da noče tvegati nobene izpostavljenosti. Ali neznačajno kolebanje slovenskega kruhoborskega razumništva ne razodeva istega in še hujšega pomanjkanja pravega političnega občutja in politične volje? In kdo ne ve, da zgolj ideološka kultura mnogih mladih Slovencev predstavlja še hujši odklon od pravega narodno-političnega oblikovanja v reševanju papirnatih problemov, ki se tičejo vsega na svetu, samo ogroženega obstoja Slovencev ne?«¹¹

Tej analizi sledi tudi napotilo za akcijo in tudi opredelitev njenega cilja: »Najsilnejši ukaz te ure je, da spoznamo svoj edinstveni, izvirni življenjski smoter. Toda ta smoter se ne da poiskati v neslovenskem življenjskem prostoru ali v knjigah, ne moremo ga prevzeti mrtvega iz zgodovine ali si ga izposoditi od kake tuje miselnosti, ta smoter si moramo poiskati v nas samih in ga vzdigniti v svojo življenjsko napetost. Slovenci moramo že enkrat začutiti prostorske in časovne meje svojega življenja, v nas mora začeti utripati naša lastna usoda. V tem smislu moramo postati resnično političen narod, ki bo stopil samozavestno v novo zgodovino in dejansko odločal o samem sebi. Na prvo mesto naše življenjske dinamike mora čimprej stopiti resnična slovenska politična volja. Ta slovenska politična volja mora postati nosilka Prešernove metafizične utemeljitve slovenstva.«¹²

Dogodki v svetu so se razvijali tako, da so dali od poletja 1940 slutiti spopad med nacistično Nemčijo in Sovjetsko zvezo. To je vplivalo zlasti po porazu Francije na ponovno odpiranje komunistov nasproti bivšim ljudskofrontnim zaveznikom. Zlasti v Sloveniji so komunisti na-

¹¹ Dejanje III/1940, str. 2.

¹² Prav tam.

stopali z angažiranimi izjavami v prid obrambe slovenskega naroda oziroma o povezanosti socialnega revolucionarnega vprašanja z narodnim. V tem smislu moramo razumeti izjavo Borisa Kidriča sodelavcem Sodobnosti, »da še nikdar v življenju ni bil pred odločitvijo, ali naj ravna kot socialist ali kot Slovenec; če bi se znašel v taki zadregi, bi se odločil, da bo ravnal kot socialist, upa pa, da v takšno dilemo ne bo nikoli zašel.«¹³

Za praktično politično ukrepanje pa je svetoval, da je potrebno Jugoslavijo braniti, če bi bila napadena. Pri tem pa je poudarjal potrebo naslonitve na Sovjetsko zvezo.

V istem času je Kidrič v svoji daljši razpravi Evropske krize in slovenski narod še enkrat jasno razgrnil družbene in politične poglede komunistov, ki so bili odločno razredni: »Oseminštiridesetega leta, ki je razvite evropske narode obdarovalo vsaj s herojsko revolucionarno tradicijo, smo vložili Slovenci v zakladnico svojih zgodovinskih izročil hlapčevstvo, drobtinčarstvo in protirevolucionarno vlogo svojega nacionalnega vodstva. Osnovni vzrok tej naši »historični pridobitvi« je bilo pomanjkanje oblikovanega, prebujajočega se modernega proletariata... Druga temeljna nesreča (misli leta 1918 op. J. P.) ni bila več plod objektivno nezrelih razmer. Nova družbena sila proletariat je realno obstajala. Primanjkovalo pa ji je pri nas — *odločilnega teoretičnega, taktičnega in organizacijskega vodstva.*¹⁴

Kidrič zaključuje poln samozavesti in optimizma: »Danes te pomanjkljivosti ni več. Hkrati je ves evropski in svetovni čas zrelejši, čeprav se energije komaj potencialno zbirajo. Zato je pot slovenskega naroda kljub neprimerno hujši usodnosti in zapletenosti sodobnega problema za tiste, ki čutijo in mislijo res nacionalno, to se pravi ljudsko — jasno začrtana. Treba je družiti nova dejstva s starimi izkušnjami. V suhi veji na slovenskem nacionalnem steblu zgodovina ne govori zaman. Prav tako ne govori zaman o močeh, ki jih vsebuje slovensko kmetiško ljudstvo, ki jih pa lahko do uspehov vodi le nova družbena sila. Hkrati je danes mogoča in nujna sinteza med pogledom na svet in lastno slovensko tvornostjo. Ne obstaja več le stari svet, temveč živi in gigantsko snuje tudi novi svet.«¹⁵

Slovenske leve demokratične sile v drugi polovici leta 1940 in v začetku leta 1941 niso imele nobene druge alternative kot medsebojno sodelovanje, sodelovanje tudi s komunisti, do katerih so ob določenih skupnih pogledih imele svoje utemeljene zadržke. Komunisti so jim predstavljali po eni strani most do prijateljstva s Sovjetsko zvezo, na katere pomoč so v skrajni sili tiho upale, čeprav brez kakršnega koli realnega računa. Po drugi strani so v komunistih začenjale gledati tisto politično moč, ki je s svojo politično strategijo in taktiko v kriznem času sposobna potegniti voz narodne politike. Zato so sprejele pobudo komunistov za sodelovanje v ilegalnem akcijskem odboru Društva prijateljev Sovjetske zveze, s tem pa sprejele, kot je bil poleti

¹³ Izjava dr. Frana Zwitterja, Prispjevki za zgod. del. gibanja 1966, str. 269.

¹⁴ B. Kidrič, Zbrano delo, Ljubljana 1959, str. 109.

¹⁵ Prav tam.

1940 zapisal Kidrič, odločilno teoretično, taktično in organizacijsko vodstvo revolucionarne stranke proletariata.

Za konec svojega izvajanja bi želel povedati svoj osnovni vtis oziroma razlago, odkod v slovenskih demokratičnih političnih silah pred drugo svetovno vojno tolikšen konsenz o osnovnih pogledih na slovenski narod in na njegovo zgodovinsko perspektivo, odkod tolikšna narodna in človeška samozavest in tolikšna pripravljenost ter odločnost za aktivizem. Iz vsestranskega vpogleda v stanje političnega življenja in politične mentalitete tega časa, se nam ponuja sklep, da je tedanje demokratične slovenske sile, skupine in posameznike prevečala globoka vera v ideale družbenega, gospodarskega, kulturnega narodnega progressa, vera v demokracijo, pri večini vera v socializem, čeprav ne vse enako v isti določni leninistični formi, vera v poraz fašističnih reakcionarnih sil, vera v Sovjetsko zvezo in v lepšo perspektivo malih narodov v demokratični Evropi, ki bo izšla iz zmage nad fašizmom in nacizmom. Vsa ta vera je temeljila v realnem ocenjevanju tedanjega sveta, njegovih danosti in trendov gibanja. Za takšno vero in svet, ki jo je ponujal, lahko tedanjim ljudem samo zavidamo.

Dimitrij
Rupel

Na izhodiščni točki slovenstva

Tema razgovora na tem zboru naj bi bila »preobrazba slovenskega značaja«, kot jo je programsko napovedala ena naših najpomembnejših kulturnopolitičnih listin (Temeljne točke OF, sprejete na 4. zasedanju vrhovnega plenuma OF, 1. 11. 1941: 4. točka). Od tega dokumenta oz. te odločitve naprej naj bi se začel preoblikovati slovenski narodni značaj, glavna smer tega preobli-

kovanja pa naj bi bilo opuščanje tistih sestavin slovenskega značaja, ki jih označujemo kot nezrelost, neodločnost, zatekanje k različnim nadomestkom (kultura namesto politike), hlapčevstvo itn.; in uveljavitev takšnih »značajskih potez«, kot so odločnost, junaštvo, samostojnost, širokopoteznost itn.

Ali drži (logična) postavka, da napoved programa OF ob izpostavljanju teh novih sestavin ni mogla izhajati iz *slovenskega značaja*, kakršen je bil, ampak kvečjemu iz nekakšnih neslovenskih izkušenj ali pač slovenskih idealov, ki so v našem značaju nekako pritajeno in prostemu očesu nezaznavno? OF bi se tedaj odločila za afirmacijo sestavin, ki jih slovenski značaj ni imel, ampak naj bi si jih šele pridobil.

Pridobivanje novih, starim nasprotnih značajskih potez ali celo »preoblikovanje narodnega značaja« je po mojem prepričanju drzna zahteva, in moj namen je to drzno zahtevo preučiti nekoliko podrobneje, kot je v navadi pri političnih sestankih, bodisi da gre za zgodovinski sestanek leta 1941, bodisi za politični forum našega časa.